

BATILI KADIN SEYYAHLARIN ANLATIMLARINDA OSMANLI KADINI*

Seda AĞIRBAŞ**

Öz

Osmanlı toplumunun Osmanlı kültürü ile sanatının çeşitli yönlerinin aydınlatılmasında Avrupalı gezginlerin yazdıkları seyahatname, anı, günlük, mektup türündeki eserlerin bir kaynak olarak kullanılmasındaki yararları bilinmektedir. 19. Yüzyıl seyahat kültürü açısından kadınların aileleri ya da tek başlarına Doğu gezilerine çıkma imkânına kavuştuğu bir dönem olmuştur. Osmanlı kültürü ve sanatının başka alanlarında olduğu gibi Osmanlı harem de birçok seyyahın ilgisini çeken konuların başında gelmektedir. Batılılaşmayla birlikte Osmanlı İmparatorluğu ve yeni düzenin gerekliliği kadına bakışa yeni bir boyut kazandırmış, belirtildiği gibi kadın seyyahların Türklerin haremine davet edilip oradaki kadınları gözlemlemeleri, daha gerçekçi sonuçların alınmasını sağlamıştır. Doğu hakkında kadınların kaleme aldığı seyahatname geleneğinin 18. yüzyılda Lady Mary Worthley Montagu'yle başladığı bilinmektedir. Bu sürecin ardından Osmanlı İmparatorluğu'na, başkent İstanbul'a ve Doğu'ya gelen kadın seyyahların Osmanlı kadınına bakışı ve yaklaşımı bu tarz çalışmalara farklı bir perspektiften bakılmasını sağlamaktadır. Bu çalışma bağlamında ele alınan kadın seyyahların anlatımlarında Osmanlı kadını, yasal hak ve özgürlükleriyle, günlük yaşamıyla, eğitimi, gelenek ve görenekleriyle, din ve inanış biçimiyle, eğlence yaşamıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu, Seyyah, Seyahatname, Harem, Osmanlı Kadını.

OTTOMAN WOMEN IN THE IMPRESSIONS OF THE WESTERN WOMEN TRAVELERS

Abstract

The advantages of using such literal works as travel books, journals, and diaries written by the European travelers, as a source in the enlightenment of the diverse aspects of Ottoman Empire's Ottoman culture and art are well-known. In terms of the travelling culture, 19th century was the period when women found the opportunity to go on an Eastern trip either with their families or by themselves. The Ottoman harem is the leading subject arousing the interest of many travelers as in the other areas of the Ottoman culture and art. The Ottoman Empire along with the westernization and the necessity of a new order brought a new aspect to woman perspective and due to the fact that women travelers were invited to the harem of the Turks and observed the women there enabled obtaining more realistic results.

* Çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. Semra Daşçı danışmanlığında yürütülen “İngiliz Gezgin Mary Adelaide Walker’ın Eserlerinde Osmanlı Dünyası” başlıklı tamamlanmış doktora tezindeki araştırma, yayın ve incelemelere dayanılarak hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Bergama Meslek Yüksekokulu, Eser Koruma Bölümü, seda.agirbas@ege.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-26495078>.

It is known that the travel book tradition written by women about the East started with Lady Mary Wortley Montagu in the 18th century. After that period, the viewpoint and approach of the women travelers going to the Ottoman Empire, capital İstanbul and the East towards the Ottoman woman enable us to evaluate such studies with a different perspective. Within the context of this study, the Ottoman women discussed in the narrations of women travelers are addressed under the titles of the Ottoman women with their legal right and independence, daily lives, education, customs and traditions, religion and beliefs and leisure.

Keywords: *East, Traveler, Travel Books, Harem, Ottoman Woman.*

Giriş

Sosyal ve kültürel yaşantısıyla Osmanlı kadınının kadın seyyahların yazmış oldukları seyahatnamelerde nasıl tasvir edildikleri, sosyal ve kültürel yapılarıyla Osmanlı toplumundaki konumları altı başlık altında incelenmiştir. Bu bölümlerde tüm detaylar Batılı kadın seyyahların izlenimleri ve söylemleri doğrultusunda ele alınıp görsellerle birlikte desteklenmiştir. Konuyla ilgili ulaşılabilen kaynaklar doğrultusunda ve araştırmanın sınırları dâhilinde incelenen seyahatnameler tarihsel bütünlük içinde ele alınmıştır.

Bu çalışmada yer alan seyyahların çoğu 19. Yüzyılda Osmanlı başkentine gelmiş kadın gezginler ve seyahatnameleridir. Batılılaşmayla birlikte dışa açılmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu ve yeni düzenin gerekliliği kadına bakışa yeni bir boyut kazandırmış, belirtildiği gibi kadın seyyahların Türklerin haremine davet edilip oradaki kadınları gözlemlenmeleri, daha gerçekçi sonuçların alınmasını sağlamıştır. Bu seyyahlar arasında ilk olarak 18. Yüzyılda İstanbul'a büyükelçi olarak atanan eşiyile birlikte gelen Lady Mary Worthley Montagu olmuştur. İstanbul'da kaldığı süre boyunca dostlarına yazmış olduğu anılarını *Türkiye Mektupları* adı altında toplamış ve onun bu eseri Batı'da büyük bir yankı uyandırmıştır.

Montagu'yü takip eden seyyahların ardından Elizabeth Craven'ın 1786'da *Türkiye (A Journey Through the Crimea to Constantinople)* isimli eseri, Miss Julia Pardoe'nun *Sultanlar Şehri İstanbul (The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks, in 1836)* adlı seyahatnamesi, Lady Emelia Bthyna Hornby'nin *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul (Constantinople During The Crimean War, 1863)*, Lucy Mary Jane Garnett'in *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri (The Women of Turkey and Their Folklore, 1890)*, Annie Jane Tennant Harvey'in *Türk Haremleri ve Çerkez Evleri (Turkish Harems and Circassian Homes, 1871)*, Mary Adelaide Walker'ın *Doğu Yaşamı ve Manzaraları (Eastern Life and Scenery with Excursions in Asia Minor Mytilene Crete and Roumania, 1886)* Osmanlı kadınına tüm boyutlarıyla gözler önüne seren sayısız seyahatnamelerden sadece birkaçıdır.

Konu başlıkları altında yer alan görseller dönemin Oryantalistlerinin çalışmalarından elde edilmiştir. Bu konuda Semra Germaner-Zeynep İnankur'un *Oryantalizm ve Türkiye (İstanbul, 1989)* ile *Oryantalistlerin*

İstanbulu (İstanbul, 2008) adlı yayımları, Suraiya Faroqhi'nin *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (İstanbul, 2011)* adlı kitapları yararlanılan kaynaklar arasındadır. Bu çalışmayla 19. Yüzyılın ikinci yarısında kadın seyyahlarla birlikte Osmanlı coğrafyasında bulunan erkek seyyahların ve oryantalistlerin de Osmanlı toplumunu ve kadını nasıl değerlendirdiğini izlemek ve karşılaştırma yapabilme olanağı sağlamaktadır. Böylelikle bu alanda yapılan veya yapılacak araştırmalara bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. YASAL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİYLE OSMANLI KADINI

Türkiye Mektupları (Turkish Letters) adlı yapıtı Lady Mary Montagu'nun İstanbul'da geçirdiği iki yılın gözlemlerinin sonucudur ve bu eserinde Türk yaşantısına ve geleneklerine oryantalist söylemin dışında sempatik bir tutumla yaklaştığı görülmektedir. Seyahatnamesini oluşturan mektuplarında Osmanlı günlük hayatında kadının konumuna, harem ve hamam yaşantısına tanıklık etmektedir (Barın Akman, 2011:31). Lady Montagu ve ardından gelen pek çok kadın seyyahın üzerinde durduğu en önemli konular arasında Osmanlı kadını ve haremi, Türk kadınının toplumdaki ve ailedeki yeri ve kadın-erkek ilişkileri olmuştur. Erkek seyyahların aksine kadın seyyahların hareme girebilmeleri onlara kapalı olan harem iç dünyasını izleyebilme olanağı sağlamıştır (Can, 1997:204).

Batı'da yaygın olan inanışın aksine Osmanlı kadınının, hakları elinden alınmış bir köle olmadıklarından, Batıdaki hemcinslerine göre pek çok konuda geniş haklara sahip olduklarından bahseden Montagu İslami öğretilerin eşliğinde kadına mal edinme, malını yönetme ve boşanma gibi hakların verildiğinden söz etmektedir (Montagu, 1977:132).

Osmanlı'da kadın yaşantısının büyük çoğunluğunu harem adı verilen mekânda geçirmiştir. Kökeni Arapça olan *harem* sözcüğü kutsal alan anlamına gelmektedir. Haram ise dokunulması yasak olan şeydir. Birbiriyle karıştırılan bu iki sözcük de aynı kökten türemiştir. Harem, genel girişin yasak veya denetim altında olduğu, içinde bulunan kadınların belli davranış kurallarına uygun şekilde yaşadığı bir mekânı ifade etmektedir (Pierce, 1996:2).

Hayatını haremde geçiren Osmanlı kadınının evlilik, boşanma, miras ve mal edinme gibi yasal hak ve özgürlükleri kadın seyyahların anlatımlarında yerini bulmaktadır. Kanun önünde Osmanlı kadınının dönemin Batılı kadınlarına göre evlilik, boşanma, mal edinme konularında daha fazla hakka sahip oldukları gözlenmektedir. İslam hukukuna göre *mahr* denilen nikâh parası erkek tarafından kadına verilmekte, evlendikten sonra hukuksal olarak kadın bu servetinin denetimini elinde tutabilmektedir (Ortaylı, 2009:95-97).

Çok eşlilik, Osmanlı topraklarını ziyaret eden pek çok seyyahın üzerinde durduğu ve gerçekliği üzerine tartışmalar olduğu bir kavram olarak bilinmektedir. Suraiya Faroqhi'nin Osmanlı kültürünü ve gündelik yaşamını anlattığı kitabında kayıtlı belgelerde, özellikle veraset listelerinde

eş olarak çok ender iki kadının adının geçtiği ifade edilmekte, Osmanlı'da çok kadınla evliliğin Batılı araştırmacılar tarafından abartıldığı gözlenmektedir (Faroqhi, 2011:128-130)

Montagu *Türkiye Mektupları*'nda, "Türklerde şeriat dört kadınla evlenmeye izin veriyor ama kibar erkekler bu izinden istifade etmiyorlar. Tanıdığım sadece defterdarın birkaç cariyesi var. Bunlar selamlığın bir kısmında oturuyor. Çünkü bir hanıma hizmet etmek üzere alınan cariyeler tamamen o hanımın hakimiyeti altına giriyor" şeklindeki cümleleriyle çok eşliliğe sıkça rastlanılmadığını belirtmektedir (Montagu, 1977:55).

Lucy Mary Jane Garnett da çok eşliliğin Osmanlı'da çok nadir rastlanan bir durum olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir:

Sanılanın aksine bir Osmanlı ailesi hiç de evin reisiyle evli birçok kadından oluşmaz. Aslına bakılırsa günümüzde Türk işçi sınıfında tek eş kuraldır ve daha varlıklı sınıflarda birden fazla eş istisnadır; her zaman böyle olduğu açıktır. Bir Türk erkeğini ikinci bir kadın alarak masrafa girmeye –çünkü ikinci bir eş ilave bir daire, özel hizmetçiler ve çeyiz parası gibi ciddi bir masraf gerektirmektedir- ve evdeki huzurun bozulması riskini almaya yönelten sebep ilk eşin çocuk doğuramamasıdır. Koca eğer isterse kadını boşayabilir ama nikâh akdinde öngörülen mihrî (çeyiz parasını) ödemeye ve boşanmanın getireceği ayıbı kabul etmeye mecbur kalır (Garnett, 2009:502).

Çok eşliliğin yaygın olmadığını belirten bir başka kadın seyyah Georgina Adelaide Müller de bir erkeğin ikinci eş alma nedeninin ilk karısından çocuklarının olmamasından kaynaklandığı ifade eder (Müller, 2010:121).

Yetişkinliğe eriştiklerinde hukuksal kimlik kazanan Osmanlı kadını hakkını arayacağı mercilere başvurabiliyor, haksızlığa uğradığında kadıya yani mahkemeye gidebiliyordu. Ancak mahkemelerde karşılaştıkları bir takım zorluklar söz konusuydu, şeriata göre bir kadının tanıklığı erkeğinkinin yarısına eşitti. Pek çok olayda iki erkek şahit ya da bir erkek ve iki kadın istenmekteydi. Osmanlı toplumunda hiç evlenmeden yaşamını tamamlayan kimselerin çok az hatta nadir olduğunu belirten Faroqhi, boşanmanın da sık görülen bir olay olduğunu ifade eder. Boşanmayı koca istemişse kadının miktarı daha evlenirken kararlaştırılmış olan ve ayrıca üç aylık geçimini sağlayacak parayı ödemesi gerekmektedir (Faroqhi, 2011:128-130).

Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı* adlı eserinde nikah parası olarak bilinen mihrin boşanma sonucunda verileceği gibi nikahındaki kocasının ölmesi durumunda da bu parayı alma hakkına sahip olduğuna değinir (Davis, 2006:138).

İlber Ortaylı boşanmanın Osmanlı toplumunda evlilik gibi doğal bir konu olduğuna, İslam hukukuna ve Osmanlı'daki uygulamalarına göre kadının boşanma için geçerli bir sebep göstermesi gerektiğine yer vererek bunların bugünkü medeni kanunda da aynen geçerli olduğunu belirtir (Ortaylı, 2006:42).

Türkler aile hayatında sosyal konum ve kurallara saygı gösteren nadir uluslardandır şeklindeki ifadesiyle Julia Pardoe, toplumdaki kişilerin kesinlikle saygısızlığa yer vermediklerini, evin hanımefendisinin eşi tarafından selamlığa oturmaya çağırıldığı zaman kocası oturmasını söyleyinceye kadar ayakta beklediğini belirtir (Pardoe, 1997:41). Ancak Lady Montagu, Elizabeth Craven, Sophia Lane-Poole ve Julia Pardoe'nun aralarında bulunduğu pek çok kadın seyyah harem kapısının önüne evin hanımının koyduğu sarı çarıkların, kadınların kocalarına karşı kendi kişisel alanlarını koruyabilme gücünü de verdiğini ifade ederler. Harem kapısında çarıkları gören koca kesinlikle kadının alanına müdahale edemez; eşinin kendisinin müsait olduğunu bildirmesine kadar *selamlıkta*¹ bekler (Melman, 1995:87).

Osmanlı arşiv kayıtlarından devletin kadınların haklarını koruma konusunda pek çok önlemi aldığı bilinmektedir. Kimsesiz ve geliri olmayan kadınlara da maaş bağlandığı pek çok zengin kadının sokakta kalmış küçük kızları büyüttüğü ve evlendirdiği de söylenmektedir (Yancı, 2016:386-388). 1897 yılında İstanbul'da bulunan Agnes Dick Ramsay, *Türkiye'de Günlük Yaşam (Everyday Life in Turkey)* adlı yapıtında Osmanlı kadının söz konusu haklara sahip olduğu gibi erkekler tarafından da saygı gördüğüne değinmektedir. "Bu ülkede Türk kadınlarının kocalarının sefil birer kölesi olduğu ve gerçek hayatta Türk erkeklerinin eşlerinin bir çeşit katili olduğu yaygın bir inanıştır. Bana öyle geliyor ki bu durum, yabancıların varsaydıkları gibi yaygın değildir." Ayrıca şimdye kadar hiç evlenmeden yaşlanmış birine rastlamadığını belirterek İslam inancının bir erkeğe dört kadınla evlenme hakkını verdiğini bildiğini ancak çok eşliliğin sıradan insanlar arasında yaygın olmadığını dile getirir (Ramsay, 2015:76).

2. GÜNLÜK YAŞAMIYLA OSMANLI KADINI

Osmanlı'da harem hayatı ve teşkilatının Edirne Sarayı'nın yapılmasıyla başladığı İstanbul'un alınmasının ardından geliştiği tahmin edilmektedir. Harem teşkilatının Fatih Sultan Mehmet zamanında Enderun Mektebi ile birlikte yapıldığına dair bilgi ve belgelerin de mevcut olduğu söylenmektedir (Uluçay, 2013:204-205).

Ortaylı, Topkapı Sarayı'nın en çok sözü edilen ve en yanlış bilinen yeri olarak haremi, sarayın ve devlet protokolünün en başta gelen bölümü, valide sultanın başında yer aldığı, padişahın evi ve kadınlarının yaşadığı mekan olarak tanımlar. Harem halkının ayrıca cariyelerden, ikbal denilen gözdelerden, hasekilerden nihayetinde kalfa ve ustalardan oluşan görevlilerden oluştuğunu, belli bir düzen hatta kurallar çerçevesinde işleyen bu kurumun eğlencelik bir yer olmadığını, her şeyden önce bir ailenin yaşamını sürdürdüğü özel bir mekân, bir ev olduğunu belirtir (Ortaylı, 2007:73-79).

¹ Selamlık, Türk erkeklerinin birbirleriyle ve misafirleriyle karşılaştığı, evlerinin dışı açık bir bölümdür. Haremlik'in karşıtı olarak adlandırılır (Schiffer, 1999:275).

İlk bölümde de yer verildiği üzere harem, genel girişin yasak veya denetim altında olduğu ve içinde belirli kişilerin ya da belirli davranış biçimlerinin yasak olduğu bir mekânı ifade etmektedir. Bu ister Padişah sarayının, ister üst rütbeli bir yönetici konağının ister herhangi bir hanenin olsun özel yaşama ilişkin bölümleriyle ve uzantısı olarak burada yaşayan kadınlarını kastetmektedir. Söz konusu kadınlarla kan bağı olmayan erkeklerin girişinin kısıtlanmasından dolayı harem ismiyle anılan kurum, Oryantalist düşüncenin hâkim olduğu Doğu'ya ait fantastik, cinsel arzuların yaşandığı mekânı ifade etmiş olsa da özellikle kadın seyyahlar tarafından yazılan gezi notları ve seyahatnameler aracılığıyla bu fikre dair bazı ön yargıların ortadan kalktığı da zamanla görülmüştür (Düğer, 2016: 99-100).

Saray dışında özellikle zengin ve yönetici sınıfın evlerinde de haremlik/selamlık düzeni bulunmaktaydı. Bu evlerdeki haremlerde de saray haremine benzer kurallar hüküm sürmekteydi. Bu tür haremler hakkındaki bilgilerin hem ayrıntılı hem de gerçeğe yakın olmalarının Türklerin geleneksel konukseverliği nedeniyle bu tür haremın kapılarını zaman zaman yabancılarla açmalarından kaynaklandığı bilinmektedir (Evren ve Girgin Can, 1997:209)

Seyahatnamelerde kadınların kapalı bir hayat yaşadıkları, toplumsal yaşama çok katılmadıkları ve eğitim öğretimle pek ilgilenmedikleri belirtilmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde kadınların aktif bir meslek hayatından bahsedilmese de kendi haremlerinin yönetimini ve kontrolünü ellerinde tuttıkları bilinmektedir (Yancı,2016:391).

Bilindiği gibi gerek III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan, gerek II. Mahmut'un kız kardeşi Esmâ Sultan gerekse Abdülmecit'in kızı Fatma Sultan ki bunlar sadece birkaçı- bunun gibi pek çok sultanlar haremlerinin yönetimini ellerinde bulundurmuşlardır. Yanı sıra Türklerin saray dışında yaşayan kesiminde, evlerde de yemek pişirilmesinden, hizmetçi kızların eğitimine, misafir ağırlamaktan çocukların bakımına kadar evdeki tüm işleri kadınlar yapmaktaydı. Evlenecek yaşa gelinceye kadar çoğunluğu köle kızlardan oluşan haremde bir iş bölümü söz konusuydu ve bunun başında da haremın en üst yetkilisi harem ağaları bulunmaktaydı aynı zamanda kadın efendilerine karşı sorumluydular. Mary Adelaide Walker, *Eastern Life and Scenery (Doğu Yaşamı ve Manzaraları)* adlı seyahatnamesinde Fatma Sultan'ın (Zeynep takma ismiyle) Sadrazam Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip Efendi'yle evlendirildikten sonra babası Padişah Abdülmecit'in haremi kadar büyük olmasa da kendi haremini yönettiğini ifade etmektedir. Usta ve kalfalardan en aşağıdaki halayıklara kadar evinin düzenini sağladığını; yetenekli ve kültürlü Fatma Sultan'ın devlet işleri hakkında da engin bilgiye sahip olduğunu, hatta kendi portre siparişini haremde verdiğini söylemektedir (Walker, 1886:7).

Montagu'nün mektuplarında belirttiği gibi harem yabancı bir erkeğin girmesinin mümkün olmadığı dışarıdan kesinlikle görünmeyen sadece yüksek duvarlarla çevrili bahçelerin görülebildiği, içinde kadınların sahip oldukları özgürlüklerle birlikte yaşadığı bir kurumdur. Saray veya saray

dışındaki haremlere misafir olarak girebilen kadın seyyahlar haremde gördüklerini okuyucuyla paylaşmaktan çekinmemiştir. Kadın seyyahlardan Julia Pardoe II. Mahmut'un kız kardeşi Esmâ Sultan'ın davetlisi olarak girdiği haremde halayıklar tarafından beyaz mermer döşeli, sütunlarla destekli görkemli bir sofada ağırladıklarından, minderlere oturduktan sonra Sultan'ın ellerini çırpmasıyla halayıkların ellerinde kahvelerin şekerlemelerin olduğu ikram tepsileriyle odaya girdiklerinden bahsetmektedir (Pardoe, 2010:211).

Kadın seyyahların çoğunun özellikle kaldıkları İstanbul'da gördüklerini aktarmaktan ve haremleri ziyaret etmekten hoşnut oldukları anlaşılmaktadır. Durand De Fontmagne de bunlardan biridir. *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul* adlı yapıtında İstanbul'da gördüğü birkaç haremde edindiği izlenimlerini paylaşmak istediğinden bahseder. Marmara kıyılarında konumlanmış, bir süre sonra yıkılacağını haber aldıkları bir haremi ziyaret etmek için yola çıkmışlardır. Kendilerini zenci bir haremağasının karşıladığını, iki katlı evin kubbeli geniş aydınlık salonuna buyur edildiklerini söyler. Sayısız pencereden giren gün ışığıyla aydınlanan küçük boyutlu ahşap sarayın içinin zengin bitkisel süslemelerle sarı ve pembe tonlarla boyalı olduğunu aktarır. Ayrıca salona buyur edildikleri sırada yere eğilmiş namaz kılan genç kadınların varlığından Müslüman kadınların dindar ve nazik insanlar olduğundan da bahseder (Fontmagne, 1977:249-250).

İstanbul ve saray dışında Anadolu'da da Türk evlerini ziyaret eden pek çok kadın seyyahların varlığı bilinmektedir. Arkeolog eşiyile seyahat eden Ramsay de Afyonkarahisar'da çoğunlukla Türklerin yaşadığı Şuhut kasabasında bir Türk köy evini ziyaret etmiştir. Rehberiyle birlikte giriş kapısını çaldıkları evde zenci bir kız tarafından karşılanan seyyah, iki katlı geniş bir eve buyur edilmiştir. Evin dış görünümünü tarif ettikten sonra ahşap oymalı bir dolabın bulunduğu odaya geçmişlerdir. Odada ayaklarını kıvrarak sigara içen evin hanımının divan üzerinde oturduğundan, tombul hatlara, dik bir buruna ve siyah parlak gözlere sahip olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca sert görünümlü yaşlı bir kadınla, iki kızları ve gelinin yaşadığı söz konusu evin haremde sohbetler edildiğine, ziyafetlerin düzenlendiğine ve yemeklerin hazırlandığına değindikten sonra, merdivenlerle çıkılan bir üst odada gelinin sergilenen çeyizinden de söz etmiştir (Ramsay, 2015:90-92).

Yine Anadolu'da bir köyde harem ziyareti gerçekleştiren Grace Ellison da Bursa Hamitler Köyü'nde bir köy okulunda çalışan öğretmenin evine misafir edilmiştir. İki katlı, dört odalı evde ikamet eden öğretmenin genç karısı, annesi ve ninesiyile birlikte yaşadığından bahsederek, kapıda ilgiyle karşılandığından, elbisesinin eteğini öptükten sonra merdivenden yukarıya buyur edildiğinden söz eder (Ellison, 2009:113-114).

Garnett, seyahatnamesinde tek bir çatı altında bir araya getirilen kusursuz bir örgütlenme ve disiplin kurallarının uygulandığı harem kurumunun başında tahttaki padişahın annesi Valide Sultanın bulunduğunu,

onu veliht annesi baş kadın efendinin izlediğini söylemektedir. Kadın efendilerin ardından padişahın sultan olarak anılan bekar kızları ile ikballer ve gözdeleler gelmektedir. Kadınların oluşturduğu bir kurumun yasaları ve kuralları olduğunu belirten seyyah, iş bölümünden, kadınların hepsine belli bir harçlık bağlandığından, her birine birer oda tahsis edildiğinden bahseder. Ayrı odalarda sultanın hizmetinde çalışan halayık ve harem ağası görev yapıyor, bunlar sırasıyla Haznedar, has katibe, mühürdar, kaftancı, hanım saki, kahveci, çamaşırıcı, çaşnigir ustalardır. Saraya alınacak kölelerin seçimi de Valide sultanın onayından geçiyor (Garnett, 2009:476).

Saraya alınan ve mevkilerine göre görevlendirilen köleler sınıflandırıldıktan sonra zenci kızlar ile güzellik açısından umut vermeyen diğerleri düşük mevkide çalıştırılırken daha zarif olan halayıklara kibarlık, dans ve müzik eğitimi veriliyor. Gerek sarayın haremünde gerek üst rütbelilerin konaklarında tüm bunları kadınlar yönetiyor (Düğer, 2016:102).

3. OSMANLI KADINI VE EĞİTİMİ

Suraiya Faroqhi'nin *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* adlı eserinde belirttiği üzere Osmanlı kadınlarının hepsinin gündelik ev işleriyle uğraşmaktan, dost ziyaretleri yapmaktan reçel kaynatmaktan başka işlerle uğraştıkları anlaşılmaktadır. Saray mensubu veya üst rütbeli ailelerin kızları bu yüzyılda Avrupa tarzı eğitim almışlardır. Kendi dilinde okuma yazma, şiir yazma, şarkı söyleme, dans etme veya bir enstrüman çalmayı öğreniyordu. Kuran'dan bölümler ve edebi eserlerden alıntılar ezberletiliyordu. Sadece haremın soylu kızları değil halayıklar da küçük yaşta eğitime başlıyor (Faroqhi, 2011:151).

Pek çok kadın seyyah Osmanlı kadınlarının eğitimi konusunda detaylı bilgiler aktarmaktadır. Annie Jane Harvey de kadınların eğitimi konusunda özellikle üst sınıftan olan aile kızlarının Arapça bilip Kuran'ı okuyabildiğine, Fransızcaya ve müziğe aşına olduklarına bunun da kız çocukları için yeterli olduğuna değinmektedir (Harvey, 1871:121-122).

Türkiye'yi ziyaret eden, Türk evleri ve kadınları hakkında bilgiye sahip olan Müller genç kızlarının hemen hepsinin eğitimden geçtiğine on iki yaşına gelene kadar yani yaşmak takıp gözden kayboluncaya kadar mükemmel okullarda okutulduğuna değinmektedir (Müller, 2010:126).

19. yüzyıla kadar kız çocuklarının ve aynı zamanda halayıkların çoğunlukla harem içinde eğitim aldıklarına şahit olunmaktadır. Ancak İstanbul'da sıbyan mektepleri adı verilen eğitim kurumlarında erkek çocuklarla birlikte çok küçük yaşta kız çocuklarının da okuduğu bilinmektedir. Bazı mahallelerde yalnız kız çocuklarının devam ettiği mektepler bulunmaktadır. Bu mekteplerde on yaşına kadar erkek çocuklar kızlarla eğitimlerini tamamladıktan sonra alınır. Mektep adı verilen bu okullarda okumanın dışında Kuran ayetlerinin ezberletilmesi, güzel yazı yani hat dersleri verilirdi (Abdülaziz Bey, 1995:100-101).

Fanny Davis, *Osmanlı Kadını* adlı yapıtında cami okullarının yanı sıra özel evlerde de eğitimin verildiğini söylemektedir. Kız çocuklarının sıbyan

mektebi veya mahalle mektebi denilen cami okullarına gönderildiğinden bahsetmektedir. Kuran'ı ahenkli okuma dersleri, namaz gibi ibadetlerin özel duaların yanı sıra aritmetik ve yazı dersleriyle biraz tarih ve coğrafya öğretildiğine değinmektedir (Davis, 2006:61-62).

Garnett özellikle eski medreselerin çok önemli öğretim merkezleri olduğunu vurgulamıştır. Buralardan birçok şair, tarihçi ve filozofların yetiştiğini söylemiştir. Bunların içinde kadınların da yer aldığını belirtmiştir (İlyay ve Uysal, 2015:13-14). Kadın şairlerin kaleminden Türkçeye yazılmış şarkıların olduğundan söz etmiştir. 19. ve 20. yüzyılda değil daha önceki yüzyıllarda anonim olarak kadın hanende ve sazendelerin varlığı bilinmektedir (Faroqhi, 2011:151).

19. yüzyılın ikinci yarısında kadınlara daha çok eğitim fırsatı tanınmıştır. Varlıklı ailelerin kızları eğitimi Fransız, Alman veya İngiliz öğretmenler tarafından vermeye başlamış. Yabancı dil öğrenmenin yanı sıra piyano çalmak ve resim yapmak çizim dersleri almak ön planda olmaya başlamıştır. Orta sınıf aileye mensup ve taşrada oturan kızlar ise gündüz eğitim veren okullarda, öğretmen okullarında ders almışlardır (Garnett, 2016:522).

Her alanda ve özellikle eğitim alanında büyük bir değişimin yaşandığı 19. yüzyılda, 1870 yılının Mayıs ayında Darülmualimat² adıyla Türk Kız Öğretmen Okulu'nun açılışı gerçekleşmiştir. Bu okulda orta ve alt sınıftan kızlar ve halayıklar da eğitim ve öğretim almışlardır. Kural ve yönetmeliğin olduğu kurumda kendi dillerinde eğitim öğretim, Arapça Farsça dersleri, Türkçe düz ve el yazısı, coğrafya, aritmetik, çizim ve dikişin yanı sıra daha sonraları eklenecek olan Fransızca ve müzik derslerinin verildiği bilinmektedir (Walker, 1886:222-224).

4. GELENEK VE GÖRENEKLERİYLE OSMANLI KADINI

Maneviyat ve dinle bütünleşen gelenek, görenek, örf ve adetler bütün medeniyetlerde olduğu gibi Osmanlı toplumunun da vazgeçilmez sosyal normlarıdır. Altı yüz yirmi üç yıllık köklü geçmişi, zengin manevi kültürü toplumun sosyolojik yapısındaki çeşitliliği ile Osmanlı, farklı geleneklerle zenginleşen geniş bir geleneğe sahip olmuştur. Nesilden nesle aktarılan bu kültür mirası 18. ve 19. yüzyıllarda yaşam koşullarının ve ihtiyaçların doğrultusunda kısmen de olsa değişime uğramış ve seyyahların anlatımlarında yerini bulmuştur.

² Dersaaadet Muallimat, Tanzimat döneminde, kızların eğitim ve öğretimi için açılmış okullara bayan öğretmen yetiştirmek için kurulan Kız Öğretmen Okulu'dur.1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi adıyla hazırlanan tüzükte Dârülmualimat, sıbyan ve rüşdiye olmak üzere iki şube ve her şubede kendi arasında, Müslüman ve gayr-ı müslimler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Sıbyan şubesinin öğrenim süresi iki sene olup Din dersine giriş, Osmanlıca dil bilgisi ve Kitabet, Öğretim yöntemi, Her Milletten Kendi Lisani, Ahlak Bilgisi, Hesap ve Defter Tutma Usûlü, Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası, Faydalı Bilgiler, Musiki, Dikiş ve Nakış derslerinin verilmesi; Rüşdiye şubesinin öğrenim süresi ise üç yıl olup Din dersine başlangıç, Osmanlıca Dil Bilgisi ve Nesir Bilgisi, Arapça ve Farsça, Her cemaatin kendi lisani, Ahlak Bilgisi, Ev İdaresi, Tarih ve Coğrafya, Matematiğe giriş ve Botanik, Resim, Musiki ve Biçi-Dikiş derslerinin okutulması kararlaştırılmıştır (Altın, 2017:23-27)

Batılı kadın seyyahların çoğu Osmanlı toplumunda evlenme, nişan, nikah, doğum, misafir ağırlama gibi gelenek ve görenekleri gözlemlemişlerdir. Kadının yaşamında evlilikten sonra doğumun da düğün ve bayram gibi bir tören eşliğinde geleneksel olarak kutlandığına tanık olmaktadır. Bu geleneklerin her birinin adet ve usulleri vardır. Özellikle varlıklı Türk hanımları arasında ilk oğlun doğumundan itibaren yedi gün boyunca gece yarısına kadar misafir kabul etme yaygın bir adettir. Bu gelenek hanedan üyeleri arasında da aynı aşamalarda kutlanıyor yalnızca daha incelikli ve gösterişli bir şekilde uygulanır (Abdülaziz Bey, 1995:11-13).

Doğumun kuşkusuz en önemli kişisi annenin doğumunu gerçekleştiren ebe kadındır. Kadının doğumunda ve sonrasında yanında bulunan ebe, bebeğin doğumundan sonraki süreçte (yaklaşık 40 gün) her ikisinin bakımından ve sağlığından sorumlu olmaktadır. Doğumdan itibaren yedi gün boyunca uygulanan adetleri ve düzenlenen kutlamaları Davis şu sözlerle aktarmaktadır:

Bebeğin başı görünür görünmez ebe odadaki diğer kadınlarla birlikte tekbir ve bebek doğar doğmaz da kelime-i şahadet getirirler. Ilık suda yıkanan bebeğin göbek bağına keser ve göbek adını koyar. Kundağa sardıktan sonra içinde Kuran'dan ayetlerin olduğu mavi kumaşla sarılı muskayı nazardan koruması için bebeğin kundağına iliştitir. Bu arada anne sedef işlemeli ahşap divan üzerindeki altın ya da gümüş sırmayla bezeli saten, kadife veya ipek örtülerle donatılmış loğusa yatağına yatırılır (Davis, 2006:48-50).

Bu geleneğin özellikle büyük ailelerde ve geniş konaklarda daha masraflı ve incelikli uygulandığını görmekteyiz. Abdülaziz Bey, Osmanlı adet, gelenek ve göreneklerini anlattığı kitabında bunu ayrıntılarıyla ifade etmektedir:

Lohusanın yatağının kaldırıldığı yedinci günün gecesinde kutlamalar adeta kına gecesi şeklinde gece eğlencesiyle sonlanıyor. Ayrıca ilk çocuğunu doğuran lohusalara özgü büyük ailelerde ve özellikle hanedan üyeleri arasında beşik alayı düzenleniyor. Misafirler mükellef sofralarda yemeklerini yedikten sonra dans eden rakkaseler eşliğinde nargilelerini ve çubuklarını içiyor, ardından kahvelerini yudumlıyorlar. Gece rahat bir şekilde uyumaları için yataklar hazırlanıyor sabahleyin her birine kahvaltı tepsileri götürülüyor. Hanede kalan çengellerle diğer hizmetlilere de yemek ve ayrı ayrı para ve hediye veriliyor (Abdülaziz Bey, 1995:17-22).

Osmanlı toplumu evliliğe büyük saygı duyuyordu. Evlilik kutsal ve vakti gelince karar verilen bir süreçti. Doğum, ölüm, sünnet, kutsal geceler ve dini bayramlarda düzenlenen törenler gibi kendine özgü kuralları olan bir geleneğe sahipti. Gençler evlenme zamanı geldiğinde dadı veya yaşlı bir kadın tarafından yakın çevrelerinde uygun bir kız olup olmadığı sorulurdu. Evlenmeye aracılık eden bu kadınlarla kız görmeye gidilir. Görücüye gidilen evin kızı onların önüne çıkar, kahve ikram eder, yaşlı ara bulucu tarafından incelenen kız, evlenmeye uygunsuzsa ailelere haber evrilir. Ara bulucu kadın *pusula* adı verilen istemeye gelebileceklerini haber veren mesajı, kız evine

ulaştırdıktan sonra ardından söz kesme merasimi gelir. Bu törende halk dilinde *ağırlık* olarak adlandırılan başlık parası konuşulur. Karara varıldıktan sonra da nişan takma aşamasına varılır. İçinde kız ve oğlanın ebeveynlerine hediye edilmek üzere sunulan eşyaların yer aldığı ağır ve son derece süslü işlemeli bohçalar hazırlanır ve gelinin evine bırakılır. Böylece nişan takılmış olur. Ayrıca aile varlıklı ise daha pahalı süslemelere sahip *canfes* adı verilen kumaşla kaplı bohçalarla ayakkabı ve terlik gönderirdi. Nikah günü sabahı hazırlıklar başlar. Nikâhın kıyılması için vekaleti alınmış kişiler yakın akraba veya yaşlı kişilerden iki şahit hazır bulunur. Gelin kızın kapısının önünde vekil olacak kimse burada mısınız diye sorduktan sonra selamlığın olduğu odaya geçilir. Nikâhı kıyacak olan kişi genelde imam tövbe ettirip peygambere salavat getirdikten sonra kıza şahitler huzurunda mihrini (nikâh öncesi kız için verilen para veya altın miktarı) ve evlenmeyi kabul edip etmediğini ardından erkeğe de sorarak nikah akdini gerçekleştirir (Abdülaziz Bey, 1995:106-111).

Osmanlı'da evlilik geleneği bu şekilde anlatılırken kadın seyyahlar da davet edildikleri konaklarda gözlemedikleri bu töreni ve geleneği ayrıntılarıyla aktarmışlardır. Faroqhi, evliliğin Müslüman toplumlarında ve Osmanlı'da adet ve geleneklere uygun bir şekilde gerçekleştiğine, toplumda evlilik çağına gelmiş gençlerin çoğunlukla evlendirildiklerine, evlenmemiş çok az kişinin olabileceğine değinmiştir (Faroqhi, 2011:129).

Garnett, Osmanlı kadınının yaşamını saran bütün sosyal ve dinsel göreneklere ve harem kısıtlamalarına rağmen çoğunlukla mutlu evliliklerin yapıldığına şahit olmuştur. Türkiye'nin kadınlarını ve folklorik özelliklerini anlattığı yapıtında evlilik merasimini detaylı bir şekilde okuyucuyla paylaşmıştır (Garnett, 2016:528-532).

İstanbul'da bir Türk düğününe davet edilmekten mutluluk duyan Ellison, biraz daha modern ama geleneksel düğün törenini aktarır. Düğün gününün sabahında gelinin evine gittiğini, arkadaşları ve akrabalarıyla dolan evin misafir odasında ağırlandığını daha sonra damadın gelmesiyle kadınların yaşmaklarını örtüp onu merak eden gözlerle süzdüklerine, damadın odada gelinle birlikte birkaç dakika kaldığına değinir:

Batı tarzında kıyafetine oryantal bir hava veren gümüş tellerle süslü gelinliği, mücevher ve takılarla bezeli gelin tacıyla ağırbaşlı bir şekilde oturur. Gelini ayrıntılarıyla anlattıktan sonra birbirinden güzel çeyizlerinin döşendiği yatak odasını ziyaret eder. Öğlen olduğunda salonda zenci harem ağasının düğün yemeğini ikram edileceğini duyurmasıyla ardından çalgıcı ve dansçıların eşliğinde şenlikler başlar. Sarayın hareminden gelen kadınları büyük bir saygıyla selamladıktan sonra ellerini öpen gelin tekrar tahtına oturur ve kendisine hediyeler sunulur. O gün, akşam namazını kılmak için damat, camiye gider. Namaz bittikten sonra fener alayı eşliğinde arkadaşları tarafından gürültülü bir şekilde gerdek odasının kapısına getirilir (Ellison, 2009:50-53).

Bir gelenek olarak Türklerin ve Türk kadınlarının misafirperverlikleri, Batılı seyyahların anlatımlarında yer almıştır. 18. yüzyılın başlarında İstanbullu kadınların uzun ziyaretler yaptıklarına ve sadece bayramlarda ve

şenliklerde değil geçici ziyaretlerde dahi gün boyu hatta geceleyin de haremde konakladıklarına dair bilgiler edinmekteyiz. Bu ziyaretler kurallara, adet ve geleneklere göre yapılmakta, her bir duruş ve davranışın kendine özgü incelikleri gözlenmektedir (Ellison, 2009:28).

Osmanlı kadınları arasında ziyaretler, Türk ev yaşamında önemli bir öğeyi oluşturmaktadır. En titiz görgü kurallarının uygulandığı bu toplanmalarda misafirin en güzel şekilde ağırlanması, rahat ettirilmesi ve hoşnut kalması için her türlü imkanlar sağlanır, ikramlar sunulur, eğlenceler düzenlenirdi. Mary Adelaide, Türk ev yaşamına yer verdiği seyahatnamesinin bir bölümünde tüm kutlamalarda, resmi ve özel etkinliklerde karşılıklı ziyaretlerin yapıldığına değinmektedir.

Bir kadın ziyaret için geldiğinde konumuna ve imkanlarına göre yanında bir ya da iki hizmetkarını getirir. Konuk olarak gittiği evde haremın üst yetkilisi veya baş kalfa tarafından merdivenin aşağısında karşılanır. Sonra misafire dikkatle ve yavaşça yukarı çıkması için kolundan tutularak yardım edilir ve merdivenin üst basamağına vardığında da yaşmağı ve feracesi alınır. Ziyaret sadece bir sabah misafirliği şeklinde de olabilir. Bu durumda misafir akşam yemeğine kalması ya da yatırıya kalıp kalmayacağını bir işareti olarak çoğunlukla alınının üzerine tül bendini şerit halinde sarar. Ama yine de dikkatle kaldırılan peçesi ütüyü düzeltilir, feracesi düzgünce katlanır ve kadın gitmek üzere kalkıncaya kadar dışarıda giyilen bütün kıyafetleri bir örtüyle örtülür. Misafir odaya girince ağzına ve alınına dokunarak 'temenni' denilen selamlamayı yapar. Sonra üst rütbeden bir misafir değilse divanın köşesinde heybetli görünümüyle oturan ev sahibesiyle aynı hizada oturur, ardından temenniler yeniden başlar ve ailenin her bir ferdinin hal ve hatırı sorulur. Kahve getirildiğinde görgülü misafir ev sahibesine yönelik hafifçe başını eğerek, aynı nezaketi fincanı hizmetçiye geri verirken de tekrarlar. Bir misafire daha fazla saygı ve hürmet edilecekse telkârî ya da değerli taşlarla bezeli 'zarf' içinde bol köpüklü kahve evin kızı tarafından ikram edilirdi (Walker, 1886:43-44).

Pardoe ister zengin ister fakir olsun Türklerin misafirperverliklerinden her türlü konuklarını sofralarında ağırlamaktan hoşnut olduklarını dile getirmektedir (Pardoe, 2010:22-24).

Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'a gelen Fontmagne'nin günlük notlarından Sultan Abdülmecit döneminde üst rütbeli paşalarla tanışmış olduğuna ve onların vasıtasıyla Türk haremına ve zengin sofralarına davet edildiğine ve Osmanlı kadınları hakkında ayrıntılı bilgiler aktardığına tanık olmaktadır (Fontmagne, 1977:50-53).

Fontmagne gibi Lady Emilia Hornby de Kırım Savaşı'nın ardından İstanbul'da bulunan kadın seyyahlardandır. Mektuplarından oluşan seyahatnamesinde Türk kadınlarının yaşam biçimine, giyim kuşamına, yemek yeme alışkanlıkları ve eğlence tarzlarına yer yer eleştirel ve biraz da beğenmeyen tavırla yaklaştığını anlamaktayız. Bayan Brown ile bir Paşa'nın haremını ziyaretleri esnasında karşılaştıkları Türk kadınlarının giyim kuşamına ve misafir ağırlama geleneklerine detaylı bir şekilde yer veren Hornby, Paşa'nın haremındaki kadınlarını tasvir etmekte ve halayıkların konukları nasıl ağırladıklarına ve yapılan hizmete dair detaylar aktarır (Hornby, 2007:221).

Osmanlı toplumunda bir yabancıya misafirperver davranmanın İslam dinin bir gereği olduğunu belirten Ramsay de Anadolu'da köylerde özellikle bunun için misafirhanelerin yapıldığına değinmektedir. “Yolcular burada para vermeksizin kalabiliyor kendilerine yiyecek ve içecek veriliyordu. Üstelik bu türden kamu misafirliği beraberinde sebep olanlara beğeni ve övgü kazandırıyor. Türkler evlerini misafire açmayı ve sağ elin verdiğini sol el bilmeyecek şekilde sadaka vermeyi severler” şeklindeki sözleriyle bu geleneğin önemini ifade etmektedir (Ramsay, 2015:54).

Müslüman Osmanlı toplumunda Ramazan ve Kurban bayramlarıyla kutsal gecelerin manevi anlamda değeri büyüktür. Bu kutsal günlerde Türk kadınları da evlerinde özel toplantılar, ziyafetler ve eğlenceler düzenliyorlardı. Sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak özel günler ve gecelerde gelenekler usullerine göre yerine getiriliyor; evin hanımı ve idare ettiği halayıkları tarafından hareme davet edilen konukların rahat ve konforlu bir şekilde ağırlanmalarına son derece özen gösteriliyordu. Bu konuklar, komşu haremın davetlisi, özellikle Ramazan ayında ise fakir ve fukaradan oluşan misafirler olduğu gibi yabancı kadın seyyahların da ağırlandığı davetliler olabiliyordu. Mary Adelaide da İstanbul'da kaldığı süre içinde gözlemlerini aktardığı seyahatnamesinde bu konunun Osmanlı kadınları için büyük önem taşıdığına, Ramazan ayı, kutsal gün ve gecelerde misafir ağırlama geleneğini görgü kurallarına ve usulüne göre yerine getirmek için büyük titizlik gösterdiklerine anlatımlarında sıkça yer vermektedir.

Ertesi sabah İstanbul'da Ramazan ayı boyunca düzenlenmiş zamanlarda Hıristiyanlar için genellikle her türlü hafif bir öğün bulmak zor olsa da bizi konuk eden hanımlardan birkaçı büyük bir nezaketle güzelce hazırlanmış bir kahvaltı sundu. Ayrılma zamanı geldiğinde bu misafirperver haremın tüm kadınları bizimle vedalaşmak için merdiven başında bekleyip her zamanki zarif övgülerini sundular. Bizim ziyaretimizden memnun olduklarını içtenlikle dile getirdiler. Öyle samimiydiler ki bu sade konuksever kadınlar bize karşı asla kötü davranmadılar, şefkatli ve iyi niyetli bir biçimde bizi ağırladılar (Walker, 2016:269-270).

Osmanlı toplum hayatında Müslüman ve Hıristiyan veya diğer halklar arasında karşılıklı uyulan kaideler, örf ve adetler eski Osmanlı adab-ı muaşeret adı verilen görgü kurallarına dikkat edilirdi. Düğünlerde birbirlerini davet eder, hediyeler götürürlerdi. Kadınlar da bayram ve paskalyalarda birbirlerine gider, onları kutlar, yılbaşı gelince komşu Hıristiyan dostlarını evlerinde ziyaret eder, yolda karşılaştıklarında da ‘*nice yıllara yetişirsin*’ diye kutlamaları, Osmanlı kadınlarının uydukları adetler olarak bilinmektedir (Abdülaziz Bey, 1995:273).

5. DİN VE İNANIŞ BİÇİMİYLE OSMANLI KADINI

İslamiyet'in gereklerini benimseyen Müslüman Osmanlı toplumunda din ve ibadetlerin, İslam Peygamberi Muhammed'in kutsal kitap Kuran'daki öğretiler ışığında benimsenmesi ve hayata geçirilmesi sosyal ve kültürel yaşamın vazgeçilmez bir unsurudur. Dindarlıklarıyla bilinen Osmanlı

kadınının da bu kurallar çerçevesinde dini görevlerini yerine getirdikleri ve İslami kurallara göre yaşadıkları pek çok seyyah tarafından işlenmiş bir konudur. Saz'ın anılarından yola çıkarak sarayda Osmanlı kadınının namaz kılmak, oruç tutmak gibi dini görevlerinin yanı sıra bu kutsal ay ve günlerde hayır işleme, iftar yemeği verme, fakirlere sadaka dağıtma gibi adet, gelenek ve göreneklere uyguladıkları bilinmektedir (Borak, 2004:133-135).

Osmanlı kadınının dindarlığını Pardoe şu kelimelerle özetler. “Türk kadınları içgüdüsel olarak dindarlar; ibadetleri varoluş tarzlarına çok iyi uyuyor. Namaz saati herkesin dikkatle beklediği vakit. Yaradanlarının huzuruna çıkmadan önce başlarına beyaz bir tülbent örtüp seccadelerini yaydıkları sırada gösterdikleri tevazuda dokunaklı ve güzel bir yan var” şeklinde kadınların içten ve temiz hislerle bunu yaptığını belirtir (Pardoe, 1997:266).

İslam'ın abdest, namaz, oruç, hac ve hayır işleri gibi gereklerini, Müslüman kadınlar ve erkekler aynı ölçüde yerine getirmekle zorunluydu. İslamiyet'in şartlarını büyük bir inançla yerine getiren Osmanlı kadını da erkek gibi özellikle çocuk yaşlarda din eğitimi almaya başladılar (Davis, 2006:265-266).

Sultan Abdülmecit'in kızı Fatma Sultan'ın sarayında konuk olduğu sırada Mary Adelaide, genç kalfalardan Hafize'nin namaz ibadetini nasıl yerine getirdiğini, öncesindeki hazırlıkları ayrıntılarıyla okuyucuya aktarır:

Bu sırada yakındaki minarenden müezzinin sesi duyuldu. Genç kalfa Hafize yayılarak uzandığı minderden kalktı ve odadan çıktı, duaya (namaza) başlamadan önce ellerini ve kollarını dirseklere, ayaklarını da bileklerine kadar yıkadı (abdest aldı). Katlı duran dua halısını (seccadeyi) yaymak için geri döndü ve ilerledi. Bu, bir ucunda niş şeklinde deseni olan alnın koyulduğu noktada sade renkli bir boşluğu olan dikdörtgen şekilli küçük bir halıdır, tevazuunun bir kanıtı olarak süsleme ve altın yaldızlı işlemelerden kaçınılmıştır. Hafize seccadeyi yönü Mekke'ye (kible) doğru gelecek şekilde dikkatlice serdi. Daha sonra her zaman giydiği beli kuşaklı bol entarisinin eteğini yavaşça gevşetti. Son olarak başını ve omuzlarını örten geniş pamuklu başörtüsünü düzelterek namaza başladı alçak sesle kelimeler mırıldandı ve tüm gerekli hareketleri huşu içinde yerine getirdi. Ayaktayken bir seferde ellerini birbirine bağladı, bir süre durduktan sonra diğer hareketine geçti. Alnını yere dokundurdu daha sonra geriye doğru topukları üzerine oturdu. Ellerini düz bir şekilde dizlerinin üzerine koydu, tekrar bir harekette ayağa kalktı ve bekledi. Değişen duruşları düzenli bir şekilde üç ya da dört kez tekrarladı. Namaz bitti. Hafize seccadesini topladı, divanın üstündeki yastığın biraz ötesine dürüp kaldırdı. Seccadesini kaldırdıktan sonra ibadet ve dua için doksan dokuz boncuktan meydana gelen tespihini çekerek dua etti (Walker, 1886:316-317).

Osmanlı toplumunda Ramazan ayında büyük bir bağlılıkla oruç tutmak dini görenekler arasında yer almaktadır. Ramazan gelince sarayı manevi bir atmosferin kapladığı, sadece sarayın haremindedir değil Müslüman hanelerinde hemen herkesin oruç tuttuğu, okuma yazma bilenlerin Kuran'ı bitirip hatim indirdikleri; haremün üst rütbeli kadınları, sultanlar ve diğer kadınların iftara çağrıldığı, teravîh namazından sahura kadar odalarda her türlü eğlence ve sohbetlerin yapıldığı bilinmektedir (Uluçay, 2013:274).

Fontmagne, İstanbul'da Ramazan ayında hali vaktinde yerinde olan ailelerin ay boyunca sofralarını her gelene açık tuttıklarını, hane içinde çubukların hazırlanıp hizmetkârların ayakta beklediğini ifade etmektedir. Top atılınca birer bardak suyla oruçlarını açtıklarını yemekten sonra kahvelerin ikram edildiğini, ibadetlerden sonra gece kendi haremde veya komşu hareme ziyaretlerin yapıp sohbetlerin edildiğine değinmiştir (Fontmagne, 1977:173).

İstanbul'a Ramazan ayında geldiğini söyleyen Pardoe, bir Türk ailesinin evinde Ramazan gecesinin ayrıntılarını, "Ramazan olduğu için bize ne kahve ne de şeker sunuldu. Şerbet vermek istedilerse de onlara uyararak içmedik ve saat altı buçukta müezzin minareden ezan okuyup iftar zamanını duyuruncaya kadar biz de orucumuzu bozmadık.", sözlerinden saygı ve hoşgörüyü yaklaştıklarını öğrenmekteyiz. Ayrıca kadınların, akşam olduktan sonra gün ağarınca kadar tütün içip, birbirleriyle konuşup sohbetler ettiklerini, haremden özellikle masal anlatıcı yaşlı kadını dinlediklerini söylemektedir (Pardoe, 1997:166).

Ramazan ayının bitiminde varlıklı Osmanlı kadınları fakirlere, halayıklara yanında çalışan her türlü hizmetçiye hatırı sayılır bağışlarda bulunurlardı. Bu tarz hayır işlerine ve konukseverliğe Osmanlı kadını büyük önem vermiştir (Garnett, 2016:541).

6. GİYİM KUŞAMIYLA OSMANLI KADINI

13. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarında egemen olan Osmanlılarda kadın özellikle saray sanatı olan minyatürlerde gözlenmiştir. Fatih dönemi minyatürlerinde kadınlar Eski Anadolu ve Orta Asya geleneklerini sürdürecektir şekilde açık giyimli resmedilmiştir. İstanbul'un alınması, yerleşik düzene geçiş, imparatorluğun sınırlarının genişlemesi ve ekonomik koşullar, kadın-erkek dünyasının ayrılmasına ve kadınların sokağa çıkarken nasıl giyinmeleri gerektiğine dair kurallar getirilmiştir. Kuşkusuz bunda İslami örf ve adetlerinin de önemi büyüktür. Osmanlı kadınlarının giysileri hakkında çoğunlukla 16. yüzyıla ait yazılı, resmi, yerli ve yabancı kaynaklardan bilgiler edinilmektedir. Yabancı yazarların ve Osmanlı'ya gelen seyyahların kaynaklarında kadınların beyaz ince bezden bir giysi giydikleri, sokağa çıkarken yüzlerine bir peçe taktıkları fakir kadınların ve kölelerin gözlerinin gözükmemesi gerektiğinden peçe takmadıklarına dair bilgiler yer almaktadır (Gürtuna, 1999:4-5).

16. yüzyılın başlarından itibaren seyahatnamelerde sıklıkla feraceli, yaşmaklı ve peçeli kadınlara rastlanmıştır. Ferace, önden açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, ön açıklığının iki yanında yer alan dikey yırtmacı cepli, bir dış giyim çeşididir. Yaşmak ise kadınların sokakta feraceyle kullandığı genellikle bir parçası baştan çeneye diğer parçası çeneden başa doğru bağlanan iki bölümden oluşan feracenin üstünden sarkıtıldığı gibi yakanın içinde de olabilen beyaz bir örtüdür (Apak, Gündüz ve Eray, 1997:101-105).

Osmanlı kadınları ferace, yaşmak ve peçe gibi sokak giysilerinin dışında evde entari, şalvar ve iç eteklik adı verilen kıyafetler giyerlerdi. Entariler en eski iç giyimi olarak bilinirdi. Şal veya kadife üzerine küme sırma, tırtıl ve inci ile işlenmiş, kenarı oyayla işlemeye uygun harç dikilmiş, boya kadar üç etekli bele kadar yanları yırtmaçlı beden ve kolları dar, dirsek ile bilek arasında sarkıtılan kol kısmının uçları da oymalı istenirse bilekleri kapatmak için yanları ilik düğmeli entarilerdir. Bu entarilerin bazısının enseye yükselmiş iki parmak genişliğinde düz yakası vardır ve bazısında hiç yaka yoktur. Gerdanın iki tarafında köşe oluşturan göğsün alt kısmına kadar açıklığı oyaltı beyaz ince ipekli gömlekle bir derece örtülürdü. Göğüsten dizlerin yukarisına kadar da entarinin işlemesine uygun örme düğmeler ve kaytan ilikleriyle kapanırdı (Borak, 2004:223).

Avrupa'dan gelip Osmanlı yaşam biçimi ve bunun bir parçası olan giyim-kuşam tarzı hakkında bilgi veren seyyahların başında Bassaro Zara ve Nicolas Nicolay gelmektedir. Özellikle Nicolay'ın yapıtındaki resimler pek çok Avrupalı ressama esin kaynağı olmuştur. 17. Yüzyılın sonları ve 18. Yüzyılın başlarında Fransa'nın İstanbul'daki elçisi M. Ferriol'un beraberinde getirdiği ressam Jean Baptiste Van Mour'un Boğaziçi, Saray ve kadın kıyafetlerini resmettiği çalışmaları Avrupa'da büyük ilgi görmüştür. Bununla birlikte Montagu'nün mektupları ve Van Mour'un fırçasından *Lady Mary Wortley Montague ve Oğlu (1720-37, Londra)* isimli tablo, Osmanlı kadın giysisi, giyim kuşam tarzı hakkında önemli ayrıntılar vermektedir (Germaner ve İnankur, 1989:68-70).

Montagu, 1 Nisan 1717 tarihinde yazmış olduğu mektubunda Türk kadınlarının giysilerinden çok hoşlandığını dile getirmektedir. Kethüda Fatma'nın evini ziyareti esnasında İngiltere'deki bütün güzelleri gölgesinde bırakacak derecedeki güzelliğinden, yanı sıra üzerine giymiş olduğu kıyafetin detaylarını şu sözleriyle betimlemiştir:

Sırmalı diba bir entari giymiş, boylu boyunca beyaz sim kenarlı, ince tül gömleğinden açık boynunun güzelliği meydana çıkmıştı. Gömleği gümüş yeşili, şalvarı ise soluk karanfil rengindeydi. Gayet kibar işlenmiş beyaz terlikleri vardı. Elmas bilezikleri ile zarif kollarını süslemişti. Kemerini elmas işlemeli idi. Başındaki çevre zemini karanfil renginde sırma ile işlenmişti. Topuklarına kadar inen siyah saçlarını örgülerle ayırmış, başının bir yanına ustalikle elmas iğneler takmıştı (Montagu, 1977:79).

Montagu'den yaklaşık yetmiş yıl sonra İstanbul'a gelen İngiliz büyükelçisinin eşi Lady Elizabeth Craven, İstanbullu bir grupla birlikte bir paşanın konağını ziyaret etmiştir. Paşanın hanımının orta yaşlı olduğunu belirten Craven, etek yelek ve bunun üzerine altın ve elmasla işlenmiş kısa kollu saten bir kaftan giydiğinden; kaftanın altına işlemeli bir mendilin sarkıtıldığı mücevherli kuşak taktığından, kaftanın üzerine de kalçaya kadar inen kakım kürkünden uzun bir pelerin veya manto giydiğinden bahseder. Başında elmas ve incilerle süslenmiş türbanının hane içerisinde diğer kadınlarınkinden daha gösterişli olduğunu söyler (Davis, 2005:214-215).

19. yüzyılda Batılı sanatçı ve seyyahların Doğu'ya bakış açılarının değiştiği gözlenmiş bunun sonucunda ortaya çıkan Oryantalizm, Türk

kostümleri içindeki kadınlardan etkilenmeye devam etmiştir. Ancak bu yüzyılın ikinci yarısına doğru geleneksel Osmanlı giyim kuşamında Batılılaşmanın etkisiyle bir takım değişikliklere uğramıştır. Şalvar ve entariden oluşan giysilerin yanı sıra Saz'ın anılarını anlattığı kitabında Saray Haremde Avrupa modasına özellikle Fransız tarzı korselere ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa'nın günlük yaşama biçimine ve giyim kuşamına duyulan ilgi, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle saray çevreleri ve yüksek zümrede belirginleşmektedir. Batılılaşmayla birlikte Osmanlı'ya gelen elçilerin hanımlarından Fransız moda dergilerinden haberdar olan haremdeki sultanlar bu modaya eğilim göstermişler bu da geleneksel kıyafetler görmeyi uman Batılı kadın seyyahların yer yer hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur (Tezcan, 1979:49-50).

Giyim tarzında henüz büyük değişiklerin görülmediği 19. Yüzyılın ilk yarısında Pardoe, bütün kadınların ince kurdelalardan yapıma biyeli ipek elbiselerin alytın iç gömlekler giydiklerine, desenli pazenden bol şalvarların ayak bileklerine kadar indiğine değinerek günlük ev kıyafetlerini betimler (Pardoe, 2010:19-20).

Garnett da anlatımlarında İstanbullu bir Osmanlı kadınının dış giyiminin ferace ve yaşmaktan oluştuğuna yer vermektedir. Bol kollu ve ayak bileklerine kadar uzanan bir giysi giydiklerinden, bunun üzerine aynı malzemeden yapılmış olan ve boyundan neredeyse etek ucuna kadar sarkan dikdörtgen biçimli ve geniş bir harmani geçirdiklerinden bahseder. Yoksul kadınların feracelerini genellikle siyah tiftik kumaşından, varlıklı kadınlarınki ise ince kumaş ya da ipektan yapıldığın anlatan yazar, parlak renkli bir malzemeden yapılan incilerle hatta elmaslarla süslü küçük bir serpuşu da başa yerleştirdiklerinden iki kenarı gözlere kadar indirilip ve uçlarının arkada toplu iğneyle tutturulduğundan söz eder (Garnett, 2016:500).

Walker, Ramsay, Dorina Neave ve Ellison gibi Anadolu'nun iç kesimlerine seyahat eden bazı kadın seyyahlar burada yaşayan Müslüman kadının İstanbullu kadınlardan daha kapalı giyindiklerine dair bilgiler vermektedir. Afyon'un Şuhut kasabasında bir Türk köylüsünün evinde konuk olan Ramsay, üstlerine ipek şeritli birer ferace giydiklerini ve kalın kumaştan bir peçeyle yüzlerini örttüklerini ve ayaklarına parmaklarını açıkta bırakan parlak sarı terlikler geçirdiklerini anlatmaktadır (Ramsay, 2015:92).

Neave de yerli kadınların dışarı çıkarken ferace adı verilen tek parça gündelik giysi ve başlarına çene altında iğneledikleri belden bağlı bir giysi ve yüzlerini de peçe adı verilen kalın kumaşla örtüp dışarı çıktıklarına değinmektedir. Hanedan mensubu kadınların ise şeffaf yaşmak peçeleriyle son derece şık çarşaf lar giydiklerinden, modayı takip eden bayanların tül gibi şeffaf peçe taktıklarından bahsetmektedir (Neave, 2008:49).

Ellison bir Türk kadınının peçesi açık dışarı çıkamadığından, giyim kuşam ile ilgili yasaların varlığından söz etmektedir (Ellison, 2009:64). Bayan Müller'in de değindiği gibi çok katı olan Abdülhamit döneminde

herhangi bir değişim şansı olmadığını neredeyse her yıl yaşmakların daha kalın feracelerin daha şekilsiz olması için yasaların çıktığını belirtmektedir Kadınların sokak giysileriyle ilgili fermanların daha önceki yüzyıllarda çıkarıldığı gibi 19. Yüzyılda da devam ettiği bilinmektedir. Yüzyılın ikinci yarısında Sultan II. Abdülhamit tarafından ferace yasaklanıp yerine çarşaf giyme zorunluluğu getirilmiştir. Çarşaf saraya girmeye çalışan erkeklerin yakalanması gibi istisna bir durum yaşanınca kadınların çarşaf giymeleri yasaklanmıştır (Müller, 2010:133).

Pardoe kadınların dışarıya çıkarken ferace giyip yaşmak taktıklarını söyler. İstanbul'da kadınların taktığı yaşmağın çok ince muslinden yapıldığını, renkli hotozların üstündeki pırlanta iğnelerin bile gözüktüğünü, ağzın üstüne kadar hatta pek çok kez burnun ucuna çıkan yaşmağın feracenin altında kaldığını; Bursa'da ise çoğunlukla çenenin altından bağlandığını ve feracenin üzerine sarktığını, hatta sırtı bir perde gibi örttüğünü, kalın patiskadan ve çok sıkı bağladığını belirtir (Pardoe, 2010:377-378).

Fontmagne da giyim kuşamın bir kadının toplumdaki yerinin ve hangi milletten olduğuna dair izler barındığına değinmektedir. Doğu'da bir kadının hangi milletten olduğunu anlamak için yüzünü örtüp örtmediğine bakmanın yeterli olacağını söyler. "Rumlarla Frenklerin yüzleri açık, Yahudilerle Ermenilerin yüzlerinin yarısı örtülüdür. Türkler ise yalnızca gözlerini açıkta bırakıyor" sözleriyle kıyafetlerin sosyal yaşamdaki etkisine vurgu yapmaktadır (Fontmagne, 1977:244).

7. EĞLENCE YAŞAMIYLA OSMANLI KADINI

Osmanlı'da kadınların erkekler kadar aktif bir sosyal yaşamlarının olmayışı onların da kendilerine bir eğlence ortamı yaratmalarına olanak vermiştir. Bunun sonucunda komşu haremeleri ziyaret etmek, düğün şenliklerine katılmak, Kâğıthane, Göksu gibi İstanbul'un meşhur mesire alanlarına gitmek, Bursa'daki kaplıcaları ziyaret etmek ve sosyalleştikleri en bilinen yer olarak hamamlara gitmek Osmanlı kadınlarının başlıca eğlence kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra kayıkların içinde Boğaz'dan geçmek, yaşmak ve feraceleriyle talikalara binip gezintiye çıkmak, Pera veya İstanbul'un pazarlarında alışveriş yapmak kadınların eğlenmelerine hatta sosyalleşmelerine katkı sağlıyordu (Altunbay, 2015:59).

Haremde kendilerine eğlence ortamı yaratan Osmanlı kadınının evde hoşça zaman geçirmek için ziyaretçi ve misafir ağırladıklarına, bunu da örf, adet ve gelenekler çerçevesinde gerçekleştirdiklerine önceki bölümlerde değinmiştik. Üst kesimden Osmanlı kadını, haremde konuklarını ağırlarken kahve, nargile ikramının yanı sıra Karagöz ve masalcı kadınların masallarına, özellikle cariyelerin ve halayıkların eşliğinde müzik ve dans eğlencelerine yer verdikleri pek çok seyyahın yapıtında konu olmuştur. Montagu, konuk olarak davet edildiği kethüda Fatma Hanım'ın haremde müzik aleti çalan ve dans eden halayıkların varlığına işaret etmiş ve haremdeki eğlenceyi şu sözleriyle tasvir etmiştir:

Fatma Hanım'ın bir işareti üzerine derhal dört tanesi lavtaya, gitara benzeyen çalgılarla türküler söylemeye başladılar. O sırada diğerleri de sırayla oynuyorlardı. Bu dans şimdiye kadar gördüklerimden çok farklıydı. Nağmeler o kadar etkileyici, dans edenlerin hareketleri o kadar ağırdı ki bazen hisli bir şekilde durup gözlerini süzüyorlardı (Montagu, 1977:80).

Ramsay'ın Anadolu'nun iç kesimlerine arkeolog eşiyile yaptığı seyahati esnasında varlıklı bir ailenin evine konuk olmuştur. Burada oldukça hoş karşılan seyyah, Türk evinin dış görünüşünü anlattıktan sonra haremde kadınların davranışlarına, giyim kuşamlarına, sosyal yaşantılarına değinmiştir. Haremde kadınların bir araya gelip sohbet ettikten nargile ve içip kahvelerini yudumladıklarından, bu sırada da müzik eşliğinde dansçı kızların onları eğlendirdiğinden bahsetmiştir:

Dansçı kız, kaynağa giden basamağın üzerine oturup bağıarak şarkı söylerken bir taraftan da tef çalıyordu. Odaya girdiğimizde ilk dansçı kız şöminenin yanındaki yerinde, ikinci ise odanın ortasında ayakta duruyordu. İlk dansçı ayaklarını yerden kaldırmaksızın yavaşça süzülerek dönüyordu. Vücudunu salladığında uzun saçları da dalgalanıyordu. Sonra kollarını yavaşça ve zarafetle dalgalandırırken boynunu bir yandan diğer yana eğerek parmaklarını şaklatıyordu. Bir yılan gibi eğilip bükülürken vücudu ilginç bir şekilde büyüyüp küçülüyordu. Kafası tıpkı bir top gibi durmaksızın dönüyordu. Dansçı kız ayaklarını yerden kaldırmaksızın bir dakika bile durmadan bir daire çizerek bir aşağı bir yukarı yarım saatten daha fazla dönüp durdu. Bazı izleyiciler sigaralarını içiyor bazıları da yelpazelerini sallıyordu (Ramsay, 2015:98).

Ramazan ayında Türkler geç saatlere kadar tütün içmeyi ve kahvelerini yudumlamayı sürdürürlerdi. Sohbetler edilir, hikâyeler dinlenirdi. Bütün bunların son derece hoşlandıkları eğlenceler olduğunu belirten Pardoe gibi Mary Adelaide da kadınların haremde hoşça vakit geçirip eğlendiklerini şu sözleriyle ifade eder:

Neşeli bir akşam yemeğinden sonra sevimli göstericiler marifetlerini sergilemeye devam ettiler. Akşam olduğunda sokaktan gelen müzisyenler aracılığıyla çok gürültülü bir konserden sonra kendimizi selamlıkla bağlantılı geniş bir odada kurulmuş harem eğlenceleri için düzenlenmiş kabul odasında onları seyrederken bulduk. Kadınların görünmemesi için odayı ikiye ayıran kafesli bir paravan konulmuştu. Türk müziğinin bazı bölümleri Avrupalı için kulağı tırmalayıcı gelebilir fakat Türk kadınları son derece zevk alıyor gibiydi (Walker, 1886:268).

Ramazan eğlencelerinin dışında düğün törenlerinde büyük şenliklerde de kadınları bir arada görmek mümkündür. Neave davet edildiği haremdeki düğün töreninde kadınların eğlencelerini detaylı bir şekilde anlatmıştır (Neave, 2008:52).

Osmanlı kadınının günlük yaşantısına çoğu haremde geçen ama bir bölümü evin dışında gerçekleşen çeşitli eğlenceler renk ve neşe katmıştır. Çubuk içmek Osmanlı kadını için vazgeçilmez zevklerden biridir. Haremde ve harem dışında bir arada olan kadınlar hamam, mesire alanları ve talikaların içinde kahvelerini yudumlayıp, nargile ve çubuk içip dinlenir ve eğlenir. Müslüman Osmanlı toplumu bir gelenek olarak hamama gidip

temizlenmeyi imanın gerekliliği olarak görür. İstanbul'da hemen hemen her mahallede bulunan çarşı hamamlarının yanı sıra sarayların ve konakların da kendine özel hamamları bulunur. Mahalle arasında bulunan halk hamamları ise özellikle kadınlar arası sosyal ilişkilerin merkezinde yer alır (Schiffer, 1999:283).

Özellikle 19. Yüzyılda kadınlar arasında yaygınlaşan hamam ziyaretleri büyük bir şenlik ve eğlenceyle yapılırdı. Kadınlar kendilerine ayırdıkları bu zamanı hizmetçileri ve çocukları ile birlikte hamamda yiyip, içip eğlenerek geçirirlerdi. Ev ziyaretlerinin dışında hamamlarda bir araya gelen Osmanlı kadınlarının canlı tanığı olarak Montagu, ilk olarak mektuplarında bu konuya yer vermiştir (Faroqi, 2011:135).

Seyahatinin ilk durağı olan Sofya'daki hamamı ziyaret ettiğinde hamamın mimarisini detaylı bir şekilde betimledikten sonra kadınların beyaz tenlerine, güzelliklerine ve zarifliğine yer veren Montagu, çoğunluğunun on yedi ve on sekiz yaşlarında olduğu çıplak kızların sohbet ettiğine, kiminin kahve ve şerbet içip yastıklarda yan yatıp dinlendiklerine değinmiştir. Ve bu hamamları "*Türk kadınlarının kahvehanesi*" olarak tanımlamıştır. Böylelikle kadınların burada haftada en az bir kez eğlendiklerine şahit olmuştur (Montagu, 1977:36-37).

Garnett, hamama gidişlerin büyük tören ve şenliklerle yapıldığını anlatırken hizmetçiler ve çocuklarla haremde sabahın erken saatlerinde yola çıkıldığını belirttikten sonra hamamda geçirilen dakikaları, kadınların birbirleriyle sohbet edip şakalaştıklarını, kahvelerini yudumlayıp nargile içtiklerini, yemekler yiyip dans ve müzik eşliğinde gün batımından hemen önce hamamdan çıktıklarını detaylarıyla aktarır:

Bir halayık ipekten yapılmış, çoğu kez incili ve sırmalı nakışlarla süslenmiş bir bohçada her hanım için zarif giysilerden oluşan eksiksiz bir takım taşır. Bu giysiler hamamda karşılaşılan diğer hanımlarda hayranlık ve hatta gıpta uyandırmak amacıyla, yıkandıktan sonra en güzel mücevherlerle birlikte giyilir. Başka halayıklar her türlü meyve ve serinletici içeceğin yanı sıra döşekler, kilimler, havlular, piriç leğenler ve yıkanma merasimi için gerekli birkaç eşyayı taşır. Hanımlar günün en güzel saatlerinde hizmetçileri ve çocuklarıyla birlikte hamamda kalırlar. Defalarca keselenip sabunlandıktan sonra yer içer, şarkı söyler ve oynarlar (Garnett, 2009:50).

Müller de Bursa Çekirge'de, Kanuni Sultan Süleyman zamanında inşa edilmiş kasabanın en meşhur hamamını ziyaret ettiğini söylemektedir. O da diğer kadın seyyahlar gibi hamam ziyareti esnasında karşılaştığı görüntüler karşısında son derecede etkilenmiştir. Bütün mekanın parlak renklerde ve desenlerdeki çinilerle süslediğinden, dış taraftaki odada hoş Türk kadınlarının banyodan sonra sedirde oturup dinlendiklerinden, sohbet edip çubuklarını içtiklerinden kahvelerini yudumladıklarından bahsederek izlenimlerini aktarmıştır (Müller, 2010:116).

Müller, Neave gibi Ellison da Türk hamamına gitmiş orada vakit geçirmiş, eğlenen ve dinlenen kadınları izlemiştir. O da "*Kadınlar Günü*" olarak adlandırılan hamam gününde kadınların yanlarına yemeklerini, hizmetlilerini ve çocuklarını alıp günün hakkını verdiklerine, rengârenk

peştamallarını giyinip gruplar halinde eğlendiklerine, kimilerinin şarkı söylerken kimilerinin de takunyalarını buharı tüten mermer üzerinde takırdatarak gezdiklerine, bellerine can simidi niyetine mataralar bağlanmış kızılı erkekli ufak çocukların havuzda yüzdüklerine değinmiştir (Ellison, 2009:112).

Hamam dışında kadınların bir araya toplanıp eğlendiği mekanlardan biri de sayfiye ve mesire yerleridir. Mesire alanları olarak halkın en meşhur uğrak yerlerinin başında “*Avrupa'nın Tatlı Suları*” olarak adlandırılan Kağıthane ve Alibeyköy dereleri, “*Asya'nın Tatlı Suları*” adı verilen Göksu ve Küçüksu dereleri, Yıldız ve İhlamur koruları gelmektedir (Garnett, 2019:519).

Abdülaziz Bey, Osmanlı adet, merasim ve tanımlarını anlattığı kitabındayalılarda ve konaklarda yaşayan üst rütbeli Osmanlı kadınlarının mesire yerine gitmek istediklerinde yanlarında gelmek isteyen arkadaşlarına, yakınlarına haber gönderdiklerini, buluşmak için karar verdiklerini anlatmaktadır. Ayrıca yola çıkmadan önce yapılan tüm hazırlıkları ve mesire alanında geçirdikleri eğlenceli dakikaları tüm detaylarıyla aktarmaktadır. Hazırlanan yemeklerin ardından halayıkları ve çocuklarıyla birlikte yola çıkan hanımları kıyıda bekleyen kayıklar götürdüğüne değinmektedir. Dinlenme yerine vardıklarında da haremın kahyası tarafından kayıktan indirilip serili şiltelerin üzerine oturan kadınların, biraz dinlendikten sonra hizmetçileri tarafından getirilen kahvelerini ve çubuklarını içtiklerini, yemek zamanına kadar kırlara dağılıp çiçek topladıklarını, gülüp eğlenip, arada şakalaştıklarını ve istedikleri gibi gezdiklerini anlatmaktadır. Ortasından dere geçen Kağıthane mesiresine rengarenk sandal ve kayıklarda şarkı ve mani söyleyenlerle, saz, darbuka ve zil çalan bir grup müzisyenin eşlik ettiğini, dere üzerinde kayıklarda kadınları eğlendirdiğini belirten Abdülaziz Bey, yaz mevsiminde hanımların ayrıca gezip eğlenmek için İstanbul dışında kırlara, sayfiye yerlerine ve de kaplıca zamanı Bursa'ya gezmeye gittiklerine değinir. Aynı şekilde hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkan kadın kafilesinin oraya vardıklarında yiyip içtiklerine, şarkılar söyleyip eğlendiklerine ve zamanı gelince de evlerine dönmek üzere yola çıktıklarına detaylı bir şekilde anlatımlarında yer verir (Abdülaziz Bey, 1995:292-295).

Osmanlı'da kadınlarının bir araya gelip sohbet etmek, dinlenmek, rahatlamak ve hoş vakit geçirmek için tercih ettiği mesire yerleri diğer bir deyişle piknik alanları çok sevilen bir eğlence şekli olmuştur. Garnett'ın anlatımlarından Osmanlı kadınlarının mesire yerlerini ziyareti hakkında fikir edinmekteyiz.

Variş yerine ulaşan hanımlar ve halayıkları sınırsız bir eğlenceye dalarlar. Beraberlerinde getirdikleri halılar üstünde bağdaş kurduktan sonra zamanlarını, meyve, tatlı, çörek ve benzeri atıştırma malikler yiyerek, kahve yudumlayarak ve çubuk içerek geçirirler. Şarkılar söyleyip raks ederek ya da yeşil çayırırları dolaşarak, sıçrayıp oynayarak, şen kakkahalarla vakitlerini renklendirirler. Gölgelemler uzamaya yüz tutmasıyla birlikte ayrılmaya hazırlanırlar, efendilerini kapıda karşılamak amacıyla günbatımından önce varmaya özen gösterirler (Garnett, 2009:520).

Küçüksu Deresi'nin kendi başına Doğuya özel bir manzara teşkil ettiğine değinen Pardoe, Osmanlı kadınının mesire yerlerini ziyaretleri konusunda okuyucuya detaylıca bilgi vermektedir:

Bir yanda, ağaçların altından ağır ağır giden al kaplama geçirilmiş arabalar, çimenlerin üzerine yayılmış yüzü yaşmaklı kadınlar, hanımlarına hizmet etmek için dolaşan halayıklar, öte yandan da başlarındaki tablalarla satış için oradan oraya koşturan garip kılıklı tatlıcılar göze çarpar. Biraz ötede ise ayı ve maymun oynatıcılar, dondurmacı, sucu ve meyve satıcıları (Pardoe, 2010:496-497).

Müller, seyahatnamesinin bir bölümünde Boğaz'daki piknikler başlığı altında Valide Bendi yakınlarında gruplar halinde oturan Türk kadınlarını gördüğünden vadiye dağılmış halde kadınların birer çınar ağacının gölgesinde serili renkli halılarda sohbet edip eğlendiklerinden bahsetmektedir (Müller, 2010:84-85).

Hornby, kayıkla Asya'nın Tatlı Suları'na yapmış olduğu ziyareti sırasında üç tarafı tepelerle çevrili, önünde ışıltılı bir Boğaz'ın büyüleyici atmosferinden etkilendiğini belirterek bu pitoresk manzarada yan yana sıralanmış beş ya da altı kapkara gözleri beyaz yaşmakla örtülü yaşmaklarının altında saçlarındaki mücevherleri görülen kadınlardan söz etmektedir. Diğer taraftan minderlerde oturmuş kenarları siyah kadifeyle ya da simle işlenmiş uçuk pembe renkli feracesiyle kadın yüz ve boynunu örten kar beyaz bir tül bent örtmüş altından da gümüş bir çelenk ya da dal şeklindeki mücevheri görünmekteydi. Göksu'nun Türk kadınları için bir eğlence yeri olduğunu belirten seyyah, harikulade güzellikleri ve zarafetleriyle bu kadınların birçok farklı şey satan satıcılardan mısır, şekerleme gibi yiyeceklerin yanı sıra çömlek testi gibi ev eşyası satın aldıklarına şahit olur. Çayırdaki oturup, dinlenen bir grup kadının berbat bir müzik eşliğinde tef, davul ve üç teli sazdan oluşan müzisyen topluluğundan şarkılar dinlediğini, bundan hoşlandıklarını yazmış olduğu mektuplarında dile getirmiştir (Hornby, 2007:66-67).

Sonuç

Batı'nın Doğu'ya duyduğu ilgi ve merak, yüzyıllar boyunca kendini farklı biçimlerde ortaya koymuştur. Bir yandan Doğu'nun ekonomik anlamdaki cezbedici tarafı ve diplomatik görevler, diğer yandan yeni ve farklı kültürleri tanıma arzusu, macera tutkusu, yazar ve sanatçılar için yeni konu arayışı Batı dünyasını Doğu topraklarına yönlendirmiştir. Başka ülkelerin kültürlerine ve yaşam biçimlerine ilgi duyan gezginlerin kalem aldıkları seyahatnameler, tuttukları notlar ve kimi zaman bunlara eşlik eden resimler, sosyal ve kültürel yaşamın kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan belgeler olarak ayrı bir önem taşımaktadır

Batı medeniyeti tarafından oluşturulan Oryantalist anlatımlarda "Türk / Osmanlı" imgesi gerek yazılı belgelerde, gerekse sanat eserlerinde dikkat çekici bir yere sahip olmuş, kendilerini İslamiyet'in koruyucusu ve temsilcisi olarak gören Osmanlı İmparatorluğu, Doğu'nun coğrafi ve kültürel anlamda

odak noktası haline gelmiştir. Başkent İstanbul başta olmak üzere Anadolu'ya yapılan geziler sonucunda da çok sayıda seyahatname ortaya çıkmış, sayısız sanatçı egzotik ve büyülü bulduğu Osmanlı dünyasını eserlerinde ele almıştır. 19. yüzyıla kadar büyük bölümünü erkeklerin oluşturduğu bu gezilere bu yüzyılda iyileşen seyahat koşullarının ve kadının toplum içindeki yeri ve rolü ile ilgili gelişmelerin de etkisiyle kadınlar da katılmaya başlamış bu anlamda Doğu kültürü ve sosyal yaşantısını aktaran metinler farklı bir bakış açısı kazanmıştır. Kadın seyyahların sayısındaki artış, o zamana kadar erkeklerin egemen olduğu seyahatname yazıcılığına ve Batının Doğuya bakışına yeni bir soluk getirdiği görülür.

Bu çalışmada sosyal ve kültürel yaşantısıyla Osmanlı kadınının söz konusu seyahatnamelerde nasıl tasvir edildikleri, Osmanlı toplumundaki konumları Batılı kadın seyyahların izlenimleri ve söylemleri doğrultusunda ele alınmış ve görsellerle birlikte desteklenmiştir.

Kadın seyyahların söylemleri doğrultusunda Osmanlı kadınının evlilik ve boşanma sonrası sahip oldukları hakların varlığına, haksızlığa uğradıklarında gidebilecekleri mahkemelerin bulunduğu dair bilgilerin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Haremde sadece eğlenip günlerini lakayt bir şekilde geçirmediklerini, Kuran okuyup, ibadetlerini yerine getirdiklerini, dini eğitimin yanı sıra kızların müzik, dans gibi sanatsal faaliyetleri öğrendiklerini, nakış işlemeye, yabancı dil öğrenmeye önem verdiklerini görmekteyiz.

Söz konusu kadın seyyahlar Batı'da yerleşik olan Osmanlı ve Doğu algısında önemli birtakım değişikliklere yol açmışlardır. Erkek seyyahların çok abartılı ve genellikle kurguya dayanan erotik ve egzotik Doğulu kadın ve harem tasvirlerinin aksine kadın seyyahlar kadın olmalarının avantajıyla ziyaret edebildikleri Osmanlı haremi ve hamamlarını Osmanlı kadınına dair tüm ayrıntıları daha nesnel bir yaklaşımla değerlendirebilme olanağına kavuşmuşlardır. Sadece Osmanlı kadını değil Türklerin yaşantısı, sosyal ve kültürel yapısını, dönemin padişahlarını ve yönetim şekillerini, giyim kuşamıyla, eğlence yaşantısını gözler önüne sermişlerdir. Ayrıca gezdikleri yerlerin tarihi ve coğrafi yapısını da gözlemleyerek seyahatnamelerinde yazılarında dile getirmişlerdir. Batılı kadın seyyahların anlatımlarında göz ardı edilmemesi bazı gerçekler de elbette söz konusudur. Aldıkları dini ve kültürel eğitim, Doğuya ve Osmanlı topraklarına gelmeden önce edinmiş oldukları bilgiler, okumuş oldukları kitaplar ve dönemin Oryantalist yaklaşımı bazı konularda kadın seyyahların ön yargılı olmalarına neden olmuştur. Ancak karşılaştıkları doğal ve tarihi güzellikler, Türklerin misafirperverliği ve Osmanlı'nın bir taraftan Batı'ya dönük sosyal, kültürel ve siyasi ilişkileri kadın seyyahların üzerinde etkiler bırakmış ve sonucunda onların gerçekçi bir dil ve üslup kullanmaya yönlendirmiştir.

Kısacası Doğu toplumlarını anlamaya çalışan, "öteki" diye tabir edilen Doğulu toplum ve kadınına daha ılımlı yaklaşan ve nesnellliğini korumaya çalışan yazarların da bulunduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Bu çalışmayla Osmanlı ülkesini ziyaret etmiş erkek seyyahlardan çok kadın seyyahların

anlatımlarında yer bulan “kadının”, Batılı Oryantalist yaklaşımından farklı bir şekilde ele alındığına tanık olmaktadır.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. (Ed. K. Arısan - D. Arısan Günay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Altın, H. (2017, Kasım). Osmanlı Eğitim Tarihinde Darülmüallimat (Açılış ve Gelişim Süreci). *Sosyal Araştırmalar Dergisi, Akademik Matbuat*. Cilt: 1, Sayı:1, ss.23-27.
- Altunbay, M. (2015, Aralık). 16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti’ndeki Kadın Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı:41, Cilt:8, s.59.
- Apak, M.S. – Gündüz, O.F. – Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. İstanbul: T. İş Bankası Yayınları.
- Barın Akman F. (2011). *Batılı Kadın Seyyahların Gözünden Osmanlı Kadını*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Borak, S. (2004). *Haremin iç Yüzü ‘Leyla Saz’ın Anıları*. İstanbul:Kırmızı Beyaz Yayıncılık.
- Davis, F. (2006). *Osmanlı Hanımı 1718’den 1918’e Bir Toplumsal Tarih*. (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Düğer, S. (2016). *Kadın Seyyahların izlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası*. İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Ellison, G. (2009). *İstanbul’da Bir Konak ve Yeni Kadınlar*. (Çev. N. Akın). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Evren B. – Girgin Can, D. (1997). *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fontmagne D.L.B. (1977). *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*. (Çev. G. Soytürk). İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Garnett, J.M.L. (2009). *Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*. (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

- Germaner S. – İnankur Z. (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Gürtuna, S. (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Harvey, A. J. T. (1871). *Turkish Harems and Circassian Homes*. London: Hurst and Blackett.
- Hornby, L. E.B. (2007). *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*. (Çev. K. Işık). İstanbul: Kitap Yayınları.
- Kabbani, R. (1993). *Avrupa'nın Doğu İmajı*. (Çev. S. Tuncer). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Melman, B. (1995). *Women's Orients: English Women and The Middle East, 1718-1918*. London: Macmillan Press Ltd.
- Montagu, W.M.L. (1977). *Türkiye Mektupları*. (Çev. A. Kurutluoğlu). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Müller, A.G. (2010). *İstanbul'dan Mektuplar*. (Çev. A. Batur). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Neave, L.D. (2008). *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*. (Çev. N. Akın). Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Pierce, L. (1996). *Harem-i Humayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pardoe, J. (1997). *18. Yüzyılda İstanbul*. (Çev. B. Şanda). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Pardoe, J. (2010). *Sultanlar Şehri İstanbul*. (Çev. B. Büyükkal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parla J. (2012). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik* İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ramsay A.D. (2015). *19. Yüzyılın Sonlarında Türkiye’de Günlük Yaşam*. (Çev. R. Çakıcıoğlu Oban- E. Uyanık). İstanbul: Say Yayınları.
- Said, E. (2016). *Şarkiyatçılık*. (Çev. B.Yıldırım). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Schiffer, R. (1999). *Oriental Panorama British Travellers in 19th Century Turkey*. Amsterdam-Atlanta: Radopi B.V.
- Uluçay, M. Ç. (2013). *Harem*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Walker, M. A. (1886). *Eastern Life and Scenery with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania*. London: Chapman and Hall Limited.
- Tezcan, H. (1979). Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma. *Sanat Dünyamız*. Sayı:15, s.49-50.
- Yancı, Ü. (2016, Mart). Batıların Gözünde Osmanlı Kadını İmajı Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*. 4(23). ss.386-389.

Extended Abstract

The travelers, who went on travelling with various reasons and information obtained before, transferred their impressions regarding their sightseeing places through the travel books written by them. These travel books played a big part in the recognition of the societies from different cultures thanks to obtaining detailed information regarding human, community life, culture and governance of that country in a stranger's eyes. The development of the scientific studies increased the interest in the travel books written as a result of the past and recent travels, and therefore, enabled the review of the travel books as a document. The travelers provided passing the social and cultural life down from one generation to another thanks to these literary works in which they wrote their impressions. In this respect, it is observed that the travel books constitute a source for researchers as a social and cultural document in history and art history disciplines.

The travel books, being the source for much information regarding the cultural texture of a society, have been a subject of research for many travelers coming to this geography in order to learn about the Turks and narrating the Ottoman Empire and Turkish culture during the period from the 16th century to the 19th century. These travelers are put under the scope many subjects concerning politics, cultural life, military activities, education and art in their literary works.

One of the, even, the most important subjects discussed in the travel books is "woman". Turkish and Muslim women, courtiers, concubines and odalisques, and non-muslim women are evaluated under this structure. Our study covers the daily lives of the Ottoman women described by the western

women travelers, what kind of social rights they have concerning education, marriage and divorce, and besides, the cultural position of women in the Ottoman society. Especially the researches of the women travelers who came to the Ottoman geography in the 19th century, when the travel conditions were improved, and their literary works written as a result are the sources shedding light on this study. In the 19th century, as a result of the improvements in the travel conditions, and the steamships' and railways' becoming widespread, an increase in the number of travelers travelling to the East and the Ottoman geography is observed; and the number of women travelers started to increase among the passengers previously composed mainly by men.

With the relevant study, the Ottoman women are approached with their social perspective in the narrations of women travelers. Apart from the literary works written with an orientalist approach, by analyzing especially what kind of different perception women create compared to male travelers and western prejudices, reaching the truest information concerning the Ottoman women in the 19th century is aimed.

When the studies of the western women travelers are analyzed, much information and many evaluations not including orientalist statements are encountered despite the fact that they are under the effect of their own society and culture. This was enabled especially by the order in which men and women sit separately prevalent in the court and the houses of the rich and the ruling classes and by these kind of harems' opening their doors to the foreigner women travelers. Thus, women travelers were able to convey the information regarding the Ottoman women as detailed and real-like as possible and gave an impulse to the viewpoint of the travel book writing and the perspective of the West to the East.

The depiction of the Ottoman women with their social and cultural lives by the women travelers in their travel books, their position in the Ottoman society with their social and cultural structures are analyzed under six titles. In these parts, all details are discussed in accordance with the impressions and statements of the western women travelers and supported with the visuals. In line with the obtained sources regarding the subject and within the borders of the research, analyzed travel books are reviewed within historical integrity.

Many of the travelers included in this study are the women travelers who came to the capital of the Ottoman in the 19th century and their travel books. "Woman" has been one of the most important images of the East for the travelers. Many travelers visiting the East depicted the woman as a sexual object hidden behind the veil. Without a doubt, one of the most basic reasons why the Eastern woman is perceived in this way is the exotic Eastern woman fiction depicted in the *1001 Arabian Nights* by Antoine Galland.

As Edward Said put forward, the Western world created an Eastern image that is supported by the political structure by the endeavor of certification on the basis of prevalent culture ideology. This ideology,

revealing itself with the frequent travels made especially in the 19th century and the travel writings written as a result, reflected the East as a lustful and tempting image. The West not only factionalized the East in their imagination, but also factionalized the woman twice since she is a female and also Eastern. Due to the fact that the powerful ones configured themselves as the "dominant subject", they started to regard these races and women as low-class and even started to disregard them. In this sense, the woman subject turned into an object that is alienated as the other both by the travelers and the Western Orientalists.

The woman image discussed frequently during the historical process is important in that it gives ideas regarding how it is perceived in the other societies as well as the woman's own society. Biased or unbiased perspectives in which western prejudices are prevalent lay bare the perception regarding the Eastern woman. The judgments about woman in the Ottoman society, in which religious and traditional elements are predominant, reveal the difference between the statements of the Western female travelers and male travelers by means of the travel books.